

Folk György:

A látszólagos egység és a töredezettség következményei Indiában

Miközben India egyre jobban megnyílik a globális világgazdaságnak és rendre meggyőző növekedési mutatókat produkál, ezek a számok elrejtik a mögöttük rejlő strukturális és társadalmi különbségeket. Ahelyett, hogy egyszerűen globális vagy általában vett "ázsiai" szereplővé válna, India még igen hosszú időre sajátosan indiai marad. Indiában a legtöbb ügy ma is családi ügy. A jólétet és a tulajdonviszonyokat a születés szerinti csoporthoz való tartozás szabja meg, a legtöbb hagyományos tevékenység és sok modern foglalkozás is ehhez vallási vagy tradicionális háttérhez kötődik. A nagycsalád az a keret, amely a felelőségek és kockázatok megosztását, az új generációk életrevalóságát biztosítja. A családi kapcsolatok fontosabbak az egyéni rátermettségénél. A hagyományos társadalmi háló átszövi a tanulásra, kezdeményezésre és kiválóságra épülő modern gazdaságot és intézményrendszert.

Az indiai kasztal kapcsolatos érzékenység, a társadalmi előnyben részesítés és kiszorítás, az élet kímélésének, az idő másféle kezelésének, a családhoz tartozásnak mindenütt meglévő sajátosságai keverednek azzal az új nemzeti büszkeséggel, amely az indiai vidék örök elmaradottságának háttére előtt gyors fejlődést produkál. A szerző elemzései a különös töredezettség olyan pozitív következményeire koncentrálnak, amelyek egy Európában szokatlan racionalitáson alapulnak, amelyet India talán megőriz egy másképp gondolkodó jövő számára.

Bevezetés

A különféle létezők mibenlétére irányuló kérdés a minden más kérdést megelőző, a lényegbe hatoló kérdés. Egy ország megközelítése sem történhet más kiindulással. Iskolázottságunk, analitikus, akadémikus neveltetésünk az eredeti, a létezés elemezhetetlensége felől felvetődő kérdést rögtön nézőpontokra bontja. Egy ország eszerint létezhet politikai, geográfiai, etnikai vagy éppen társadalmi-gazdasági szempontból. Emiatt

* Folk György (1958) mérnök és közgazdász, nemzetközi üzleti tanácsadó, független tárgyalástechnikai szakértő. Három éven át tartó indiai utazásainak tapasztalatairól írt, az indiai civilizációk egymásra hatását feldolgozó könyve: *India. A végletek birodalma* 2007-ben a HVG Kiadónál jelent meg. A Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok doktorandusz hallgatója, kutatási területei a közlekedési rendszerek végső racionalitása és a társadalmi értékrendek fenntarthatósága Ázsiában.

viszont minden a visszájára fordul. Ahelyett hogy a számunkra valami alapvetőként adott ország megismerése tudományos módszerekkel gazdagodna, az országot magát a tudományok megközelítésmódja hozza létre, állítja egységként elénk. Az eredetileg a maga megbontatlan teljességében létező országot innentől a politikai szempont, a földrajzi határok, a társadalmi és a gazdasági jellemzők konstituálják. Ennek nyomán rájöhethetünk, hogy az ország az emberi létezésnek közel sem alapvető közege. Az európaias, modern látásmód az ellenkezőt sugallja, ám történelmi perspektívában az államiság talán csak átmeneti konstrukciónak bizonyul majd.

India a hozzá hasonló szövetségi államok, Brazília, az Oroszországi Föderáció, Indonézia és más, hasonló államok mellett az ilyen, konstruált nemzeti létezés iskolapéldája. Az eleve adott nemzeti létezés feltételezését a mi civilizációnk erőlteti rá a más civilizációkban élő társadalmakra. A politikai nyilvánosságban és a médiában országok szerint tematizált minden kérdésfeltevés, közlés, statisztika. A versenyelemzés szemlélete egeret elefánttal, kórót óriásfenyővel hasonlít össze. A nemzeti jövedelmet, jólétet, iskolázottságot, műszaki állapotokat országonként meghatározni és összevetni igyekvő közlések a valóságból többet fedhetnek el, mint amennyit megmutatnak. Azok a tényleges társadalmi és gazdasági viszonyok, amelyek között emberek élnek, közösségek léteznek, és sorsok determinálódnak, gyakran csak hamis, félrevezető, a tényleges létezés minőségét elfedő módon vizsgálhatók országonként. A „nemzetállam=ország” képletben való gondolkodás európai politikai produktum. A nemzeti burzsoáziák vezetésével a függetlenségüket kivívott nemzetekről, nemzeti kultúrákról, elnyomott kisebbségekről, közös értéként fejlődő nemzetgazdaságokról szóló liberális diskurzus félrevezető és használhatatlan.¹

A tényleges indiai létezés a konvencionális elemzés sugallta szempontok többsége szerint töredezett, és az ország egységként való leírása csonka eredményre vezet csupán. Ami az elemzés okozta csonkítás után marad, az önmagában egyszerűen nem életképes.

Cikkünkben négy konvencionális elemzési szempont és egy kiegészítő, India megértésére sokkal inkább alkalmas, ilyen értelemben pedig a konvencionális meghaladó nézőpont sorra vételével vizsgáljuk végig az indiai egység képzetét. Látni fogjuk, hogy a töredezettséget föltáró nézőpontok olyan értékeket fednek fel, amelyek éppen a töredezettség állapotában maradhatnak fenn. A talán nem is olyan távoli jövőben pedig ezek az értékek alighanem jelentősen fölértékelődnek majd.

¹ A nemzeti történelmekről szóló elbeszélések kalitkáját a történetírás már sokszor és sokféle módon meghaladta, így például Toynbee egész munkásságában vagy Ferdinand Braudel és követői esetében is elmondható ez. Ám a médiában továbbra is virulensek e diskurzus téves premisszái.

Jól tesszük tehát, ha a jól-rosszul működő *nemzetállam* európai/nyugati normák szerinti megítélése helyett a megőrződött sokféleséget igyekszünk megismerni és szembenéznünk az indiai berendezkedés számunkra kínáló tanulságaival.

A földrajzi nézőpont – Távolságok

Az országhatárok szerencsés esetben földrajzi választóvonalak mentén húzódnak. Szerencsétlenebb esetben hatalmi erőviszonyok és az azokat tükröző nemzetközi alkuk eredményeként alakultak ki, és teljesen esetlegesek. Nyilvánvaló határ lehet a tengerpart, egy jelentősebb folyó, a magas hegyláncok. Nem is olyan régen ilyen volt még a lakott zónákat egymástól elválasztó sivatag is. Az esetlegesen alakult politikai határok ellenben a biztonsági kockázat és a kölcsönös fenyegetettség fenntartói. A tárgyalóasztalok mellett egy-egy laza tollvonással létrehozott országhatárokkal kapcsolatban elrettentő példa Irak, melyet sem Szíriától, sem Irántól, sem Törökországtól, sőt még Kuvaittól sem választ el semmiféle természetes vagy történelmi választóvonal.

Az indiai szubkontinens ezzel szemben egy önmagába záródó, többé-kevésbé egyértelműen elhatárolt földrajzi egység. Az Indiai-óceánba messze délre benyúló, háromszög alakú félsziget mindkét oldali tengerpartját sok ezer kilométernyi nyílt tenger választja el a „szomszédoktól”, az Arab-félszigettől illetve Hátsó-Indiától. Az északi leválasztást a Himalája ma sem könnyen járható láncai biztosítják, a nyugati határon a Thar-sivatag, keleten pedig Asszám erdős senkiföldje képeznek természetes választóvonalat. Indiának a szomszédaival fennálló tartós konfliktusai mind ezekhez a határövezetekhez kapcsolódnak. Említhetők ezzel összefüggésben az *Adam's Bridge* néven tisztelt földnyelven át elérhető Srí Lanka (Ceylon), a megosztott Bengália, az északi hegységek hágói és völgyvidékei, Kasmír és Ladakh, a Himalája nyugati átjáróvidéke, valamint a Thar-sivatag.

A teljes szubkontinensen jelenleg hét államalakulat osztozik.² Az Indiai Köztársaság a teljes szárazföldi terület 73%-a felett rendelkezik. A nagy folyamok fölötti rendelkezés is megosztott, a nyugati „Pandzsáb”, vagyis nevének jelentése szerint az öt folyó által öntözött vidék vizei túlnyomórészt pakisztáni területen folynak. A keleti Brámaputra pedig nagyrészt Banglades alföldjeit öntözi.

² Ezek: az Indiai Köztársaság, a Pakisztáni Iszlám Köztársaság, Nepál, Bhután, Banglades, Srí Lanka, a Maldív-szigetek. (Nem számítva a Kína által néhány évtizede annektált Tibetet.)

India két klimatikus övben, a sivatagi és a szubtrópusi övben terül el. A földrajzi összetartozást a klimatikus zónákra oszthatóság is gyengíti. Bár a félsziget nagy része a monszunövezetbe tartozik, a monszunok az ország minden pontján más és más hónapban érkeznek meg. Nem érezteti viszont a hatását a monszun a Dekkán nagy részében és a sivatagi nyugaton. A széttartást fokozza a nagy észak–déli távolság is. A Himalája lábától a legdélebbi Comorin-fokig három-négy nap vonatút a távolság – ez a Stockholm–Tunisz távolságnak felel meg.

A társadalmi nézőpont – Különállások

India meghatározó jellegzetessége a rendkívüli társadalmi töredezettség. Az Indiában létező, az idegen számára szinte követhetetlen sokféleség nem tekinthető pusztán szokatlan mintákkal együtt járó, ám lényegében egydimenziós rétegzettségnek – mint ahogyan azt például egy latin-amerikai országban tapasztalható nagy társadalmi különbségek, azaz a nyomornegyedek nincstelen lakói, a latifundiumok földművelői és a nagybirtokosok között megfigyelhető világos szakadék alapján gondolnánk. Az indiai társadalom törésvonalainak rendszere multidimenzionális. Együtt él egy formális és általános politikai egység- és egyenlőségeszmével, amely mögött azonban igen differenciált választási demokrácia húzódik meg – ehhez a politikai egység kérdésénél még visszatérek. A társadalmi különállás a szubkontinensen néhány évezredes múltra tekint vissza és elsősorban a társadalom „gyűjtődény” jellegéből ered.

Az indiai társadalmi viszonyok megértéséhez a szubkontinenst hatalmas befogadóképességű, passzív edénynek képzelhetjük el. Hosszú történelme során az ebbe az edénybe zúduló új hatások újra és újra befogadást nyertek, kialakították a helyüket a már korábban ott lévők között, a korábban megjelent hatásokkal összjátékban. India történelmében nem érvényesült a „győztes mindent visz” elve, mindig mindenki maradhatott, csak éppen a korábban érkezetteknek összébb kellett húzódnuk valamelyest.¹

¹ Ez a civilizációs alapreakció az amerikai kontinens meghódítása kapcsán megfigyeltnek pontosan az ellenkezője. Az inkák, a maják, a pueblók, a mohikánok és delavárok független, elszigetelt civilizációk lehettek, amíg a konkvisztádorok, a protestáns telepések meg nem jelentek. Utóbbiak lőpora és whisky-je ellen nem találták meg a választ és eltűntek. Így lehet, hogy Amerikában, de mindenekelőtt az Egyesült Államokban, rögzült a meggyőződés: *the winner takes it all*. Ezzel szemben a kelet, Belső-Ázsia és az indiai szubkontinens, saját, másfajta történelme folytán, másképp működik. Míg másutt kiirhatták, a rezervátumokba és a múzeumokba kényszerítették a múltat, itt az sokkal inkább egyfajta párhuzamos jelen maradt.

Ez a tagozódás végső soron a világon mindenütt fellelhető, és a tradicionális társadalmakat mindenütt jellemző csoportszerkezetnek a továbbélése. Amikor – Max Weber kifejezésével élve – az ember felszabadul a varázslat alól,² egy kultushelyhez, azaz szakrális tárgyakkal benépesített környezetéhez, egyben pedig a személyes származásához, a családhoz és a tágabb rokonsághoz fűződő szerves kapcsolatát veszíti el. Ezek a kötelékek az indiai átlagember számára máig a világhoz tartozás alapját képezik, bár a racionalista „varázstalanítás” már századok óta zajlik. Az összetartó, önmagukat egységként meghatározó társadalmi csoportok az énről és a társadalomról alkotott kép fundamentumához tartoznak. Miközben a gyűjtődénybe folyamatosan új népek, idegen civilizációk vegyültek, ez a „külön-tartozás” jóformán az angolok távozásáig, azaz a múlt század közepéig rendíthetetlen maradt. A független India kasztellenes törvénykezése és a kasztok elleni ideológiai harca pedig inkább szemforgatást eredményezett, és nem vezetett a beállítódások alapvető átalakulásához.

Az indiai közgondolkodás számára az egyén legfontosabb jellemzője a *dzsáti*.³ az a csoport, amelybe az egyén a származása révén beleszületett. A mi – nagyon – európai „kaszt” szavunk a *dzsáti*-nak a félreértelmezése.⁴ A szó eredeti lényegét nem képes visszaadni. Az indiai – modern és jómódú vagy szegény és elmaradott – emberek elsősorban ezzel a *dzsáti*-val azonosítják magukat. A *dzsáti*-rendszer peremén a *dálit* csoportok gyakran saját nyelven beszélnek, s a kasztrendszeren kívülnek számítanak, ám végső soron magukat ugyanígy egy csoporttal azonosítják.⁵

Fogalmi alapjegyét tekintve a *dzsáti* szigorúan egymás között étkező, azonos foglalkozást űző és általában egymás között házasságú csoportot jelent. A *dzsáti* tagjai eredetileg azonos gazdasági tevékenységet folytattak és egy települési egységet alkotva éltek. A népek és civilizációk egymásra rétegződése során azonban a települések legtöbbje számos különböző *dzsáti*-nak adott lakhelyet. Ezek között sokszor kölcsönösen előnyös, némely esetben inkább egyoldalú munkamegosztás alakult ki. A muszlim hódítások kezdete, azaz a második évezred első századai óta viszont egyre erősödött a bezárkózás és az elkülönülés tendenciája.

Történeti kezdeteit tekintve a kasztosodás az árja hódításokra adott jellegzetesen indiai válaszreakció. Annak ellenére, hogy a felvilágosult európai tudományok és a liberális politikai

² Weber eredeti megfogalmazása szerint „Entzauberung”. Szemben azzal, amit az eredeti fogalom aufklärerista szellemű magyarrá fordítása sejtet, ez nem utal arra, hogy a varázslat valamiféle béklyó volna, amelyből az út egy szabadabb létbe vezet. Lásd pl. Brubaker, Rogers: *The Limits of Rationality*. London: Routledge, 1992, 32-35. o.

³ Basham, A.L.: *The wonder that was INDIA. A survey of the history and culture of the Indian sub-continent before the coming of the Muslims*. Rupa and Co., 1967. 146-151. o.

⁴ Eredetileg a portugál hódítók szava – *casta* –, törzset vagy klánt jelent.

⁵ Shah, Ghanshyam – Mander, Harsh – Thorat, Sukhadeo – Deshpande, Sathish – Baviskar, Amita: *Untouchability in Rural India*. Sage Publications, 2006. 19-31. o.

kurzus általában a korlátozó, elnyomó, életlehetőségektől megfosztó elemeit emeli ki, hosszú történelme folyamán a kasztrendszer igen sok előnyös szerepet is betöltött. A hódító újonnan szerzett státusát a papi *bráhmín* és a harcos *ksatrija varna* erősítette meg, és igyekezett örökkévalóvá tenni. A kialakult rend így az immár benn élő idegenek általi sikeres leigázásként is felfogható.

A hinduizmus szellemét belülről értők a kasztrendszernek a nyugati gondolkodás által kevésbé ismert vonatkozásait is kiemelik. A különélésnek ez a szigorú rendszere az egymással ezerféleképpen kommunikáló embereknek és falvaknak a számára az önvédelem, a saját értékek megőrzésének az eszköze volt. A muszlim hódoltság viharai közepette, a térítés és a fegyveres fenyegetés árnyékában a hindu vidék ennek a régtől örökölt berendezkedésnek a szigorú megtartásával őrizte meg saját magát.

Magasabb vagy alacsonyabb rangú, „magas” és „alacsony” kasztokról beszélni kényelmes, ám valójában igen pontatlan leegyszerűsítés. Az eredeti rendszer a *csaturvarnán*, vagyis a négy színen alapul, amelyeket a primordiális képzelet egy ember fejének (*brahmana*), karjainak (*ksatrija*), törzsének (*vaisja*) és lábának (*súdra*) feleltetett meg. A bráhmanák a Védák, a tudás és a rítusok továbbadói és letéteményesei, a ksatriják harcosok, a vaisják kézművesek és kereskedők, a súdrák földművesek. A hindu beállítódás a dzsátiból adódó foglalkozás végzéséhez az eleve-elrendelésből adódó normát alkotott. Mivel bármely munka áldozatként végezhető az üdvözülés felé vezető úton⁶, a munka tárgyi jellege közömbös. A munkához fűződő, a fentiek szerint formálódó civilizációs viszony a nyugati felfogásnak egyenes ellentettje. Itt nem az egyén keresi ideális hivatását, hanem a létének útján tovább igyekvő ember végzi a munkáját a maga eleve adott helyén.⁷

Ez a távolról a feudális berendezkedésre emlékeztető statikus társadalmi rend még az árja hódítás idején alakult ki. A szubkontinensre behatoló árják a három felső, kétszer született *varnát* adták innentől. A *súdra* az általánosan elfogadott vélekedés szerint pedig az alávettet dravidák elhelyezését szolgálta e hierarchiában az árja uralkodóknak alárendelten. A négy varna névleges szerepe az árják észak-indiai letelepedése során alakult ki. Ezt követően a rendszer megmerevedett és a *csaturvarnába* már csak kivételesen kerülhettek be új csoportok. A kívül rekedtek az ún. „érinthetetlenek” – a mai politikai szóhasználatban ők a dálitok.⁸

⁶ Klasszikus és mindenki számára ismert megfogalmazása a Bhagavad Gítában olvasható. Az üdvözülés három egyenértékű útja a tudás (*dzsnjána*), az alázatos hit (*bhakti*) és a munka (*karma*). Az áldozatként végzett munka mindenképpen az üdvözülés felé visz.

⁷ Nem véletlen, hogy a munka szó a magyar nyelvben a dél-szláv *muciti*, azaz törödni, szenvedni szó származéka, míg a szanszkritizálódott indiai köztudatban a munka *széva*, azaz szolgálat.

⁸ A múlt század húszas-harmincas éveiben több irányból is mozgalmak bontakoztak ki az érintetlenség felszámolására. Dr. Ambedkar egy térítő vallásnak, a buddhizmusnak vagy a kereszténységnek a felvételét javasolta

A varnák gyakorlati szerepe a bráhmanák kivételével ma kicsi, inkább csak a nagyszámú csoport összerendezésére, egymáshoz viszonyítására adnak lehetőséget. A dzsátik jelentősége a nagyvárosokból a periféria, a falvak, az eldugott, félreeső vidékek felé haladva egyre nő. Ez a muszlim városiasodásnak, az angol gyarmati hatásoknak és a Gandhi-Nehru-korszak modernizációjának a terméke. A demográfiai sajátosságokat tekintetbe véve azonban elmondható, hogy a dzsátik szabta rend minden korábbinál nagyobb embertömeg életének alapjait szabályozza. Ma is nagyon is jelentős tehát, éppúgy, mint két-három évezreddel ezelőtt.

A varnánál pontosabb, nagyjából következetesen használható fogalom a *dzsáti*, ezért is részesíthető előnyben az utóbbi használata. A *dzsátik* szerinti gondolkodás ma is léptenyomon jelen van a hétköznapi életben.

Az akadémikus, az üzleti és a médiavilágot könnyen félrevezeti az országot szinte mindenfelé képviselő indiaiaknak a családi és dzsáti-háttérrel kapcsolatos visszafogottsága. Ennek alapvető oka a kettős nevelés során elkerülhetetlen kulturális kollízió: a felvilágosult, liberális iskoláztatás után a kaszt látszatra pusztán elmaradottság és leküzdendő babonaság. Otthon, a családi körben, az öregek, a rokonok, az üzletfelek, és egyáltalán az egész társadalom szerves közegében viszont a hovatarozás központi eleme.

A kasztok száma az utolsó népszámlálás adatai szerint kétezer feletti. A rituális rangsorban a felső helyet elfoglaló bráhmin varna maga is országos kisebbség, amelyhez a lakosságnek körülbelül 5%-a tartozik. A bráhminok az értelmiségben felülreprezentáltak, és az indiai elit 75%-ban ma is bráhmin kasztneveket visel. A bráhminok nagy része elszegényedett, ám rituális szerepükből adódó kötelezettségeiket és családi kapcsolataikat kontinensszerte ápolják. A bráhmin családok hagyományőrző része számára a tisztasággal kapcsolatos előírásrendszer a hétköznapi életet súlyosan megnehezíti. Saját ételüket szigorú szabályok szerint és saját maguknak kell elkészíteniük, védikus előírások kötik meg napirendjüket, ilyen előírások tiltják számukra a kétkezi foglalkozások nagy részét, a „piszkos” szolgáltatásokhoz pedig az alacsony dzsátikhoz tartozók közreműködését igénylik.

Az indiai történészek számára jól ismert a kasztok mobilitása is. Miközben az egyén nem hagyatja el születési csoportját, az egész csoport együtt gyakran képes felfelé kapaszkodni a rangsorban az évszázadok folyamán, de le is süllyedhet éppenséggel. Felemelkedett kaszt a harcos földbirtokos dzsátoké például, vagy a hindu és a muszlim rendszer között félúton található rádzsputoké. Emellett számos csoportot vagy nemzetiséget eleve bizonyos státusszal

számukra, míg Mahatmá Gandhi a „haridzsán” (kb.: „isten gyermeke”) név elterjesztésével küzdött az őket kirekesztő berendezkedés ellen. Dzsavaharlál Néhrú a keveredést, a különbségek felszámolását támogatta.

vagy rátermettséggel azonosítanak. A hariánai szikhek a technika és a gépészet mesterei, a marvariak minden hájjal megkent kereskedők, a dzsáinák és a párszik finom ízlésű, visszafogott üzletemberek a konvencionális vélekedés szerint.

Az indiai társadalom leginkább lelkiismeretbe vágó, központi problémája a négy varnán kívül rekedt dálitoké. Miközben az őket sújtó megkülönböztetések a nagyvárosi környezetben lassan fellazulnak és eltűnnek, vidéken egymást érik a diszkriminatív intézkedések és az atrocitások. A dálitoknak a kizárása templomokból, hivatalokból, egyéb nyilvános helyekről mindennaposnak mondható. Az öntudatukat demonstráló fiatal dálitok pedig gyakorta hindu erőszak és lincselés áldozatai. Eközben az aljamunkát, a szemét és az ürülék eltávolítását – továbbra is embertelen feltételek mellett – többnyire ők végzik.

A kasztosodás a muszlim társadalomban is végbement. Az irodalom ezt ritkán taglalja. A folyamat a régi árja hódítás eredeti mintáját másolta. Hiába állt az iszlám az *ummá*hoz, a hívők egyetemes közösségéhez tartozók elvi egyenlőségének alapján, néhány nemzedék után a muszlimok körében is megjelentek a az egymástól elhatárolódó, azonos foglalkozást űző és külön étkező csoportok. A csak Indiában létező megkülönböztetés szerint a magukat a prófétától eredeztető magas presztizsű csoport az *asraf*, míg a többiek az *adzslaf* körébe tartozók.⁹ Ez a szakadás a szubkontinensre behatoló afgán, türk és mongol hódítók behatolása során kezdődött, majd ez után vált a megkülönböztetés alapjává. Az évszázadok alatt végbement muszlim térítés során az azonos foglalkozást űző hindu csoportok, egész, együtt élő közösségek, falvak tértek meg az iszlámra. A megtérést a társadalmi felemelkedés vágya vagy esetenként a nyers fizikai fenyegetéstől való félelem motiválta, bár az iszlám ezer éves indiai története során az erőszakos térítés egyébként ritkán fordult elő. A 17. század során gyakori közösségi megtérések az alacsonyrendűnek tekintett foglalkozást űzők, a nehéz helyzetűek, vagy az érinthetetlenek körében történtek jellemzően. A megtérést követően ezek a közösségek még nemzedékeken át őrizték életmódjukat és szokásaikat. Így a külön étkezés és az egymás között házasodás gyakorlatát is.

Az *asraf*, a felső *zat* a hódító népcsoportok származása szerint oszlik további kisebb csoportokra.¹⁰ A *szajjidok* a magukat arab származásúaknak és mindenki másnál előkelőbbnek tartók. A rangsorban utánuk következnek a *seíkek*, azaz az iráni perzsák, a lényegében türk

Mindhárom irányzat mindmáig hat a politikai gondolkodásban, miközben egyiknek sem sikerült a társadalom többségét megszólítani.

⁹ A gyűjtőnév a „sari”, azaz a „nemes” szó családjába tartozik.

¹⁰ Bhatti, Zarina: Social stratification among Muslims in India. in: Srinivas, M. N. (szerk.): *Caste – its twentieth century avatar*. Viking, 1996. 249 - 253. o.

eredetű, magukat a nagy kánoktól származtató *mughalok* és végül az afgán *pathanok*.¹¹ Igen jelentős az indiai muszlimok között a szunnita-síita szakadás is. A síita iszlám hívői a muszlim népességnek körülbelül egytizedét teszik ki.¹² Indiában él tehát a világ legnagyobb síita közössége Irán határain túl.

Az *asrafa* mindenkori muszlim elitet adta. Tőlük már korán elkülönültek az örökletessé vált vallási irányító funkció letéteményesei, pl. a térítéssel foglalkozó *takija*.¹³ Az alsó zat, az adzslaf, az indiai muszlimok többségét, mintegy 75%-át adja. Az adzslafon belül a megkülönböztetés mindig foglalkozás szerinti. A rangsort az egyes tevékenységek „tisztasága” határozza meg. Az alsó és a felső zat elválasztódásának az alapja a hindu rituáléból átvett tisztaságfogalom. Az „felsők” az „alsókkal” patrónus-kliens viszonyban vannak. A felső zathoz tartozó birtokos földjén az alsó zathoz tartozó dolgozik, és neki szolgálatokkal tartozik. A muszlim társadalom alján a muszlim dálitként is számon tartott *arzalok* állnak.¹⁴ Az arzalok a legalsó hindu dzsátikhoz hasonlóan a legpiszkosabbnak számító munkákat végzik. Érintésük a felső zat tagjai számára olyan beszennyeződéssel jár, amelytől csak rituális fürdő útján tisztulhatnak meg.

A nagyfokú diverzitás leginkább feltűnő vonatkozása a rasszbeli és a nyelvi sokféleség, amelyet a szociális szélsőségek, az előnyös és a hátrányos egyéni helyzet bonyolítanak tovább. A dr. Ambedkar által körvonalazott alkotmány a népek vagy közösségek számos kategóriáját különbözteti meg.¹⁵ Az alkotmány tételesen felsorolja a mai Indiát alkotó népeket. Ugyancsak alkotmányos jegyzék (*schedule*) határozza meg a hátrányos helyzetű kasztokat. Az alkotmány ennek alapján „jegyzékbeli” kasztokról és törzsekről beszél. Ebbe a körbe a hindu társadalomban a négy fő varnán kívül rekedtek és a távoli területeken fennmaradt, a prehistorikus berendezkedésüket megtartott törzseket értik. A hátrányos helyzet rajtuk kívül még egy sor más, olyan csoportra is jellemző, amelyek csak az utolsó két évtizedben kerültek a figyelem középpontjába.¹⁶

¹¹ A szajjidok és a seikek csak egymás között házasodnak, ahogyan a mughalok és a pathanok is.

¹² Char, S.V. Desika: *Caste, Religion and Country. A view of ancient and medieval India*. Orient Longman, 1993. 84. o.

¹³ Ugyancsak sok helyütt örökletes a nagy szúfi szentek (*santok*) sírhelyét, a körülöttük megtalálható intézményeket és a zarándokhelyet őrző vezetőknek helyzete. Így például a mogul idők óta vezető szerepet játszó Khvádzsa Csisti adzsmíri szentélyét annak 12. századi alapítása óta a Khadímok (a Száidzadgan közösség) őrzik. *Sultan-ul-Hind, Hazrat Khwaja Moinuddin Hasan Chisty known as Gharib Nawaz*, The Khwaja Gharib Nawaz's Mission, Ajmer, 2002.

¹⁴ Az arzal (arab) alsórendűt, leromlottat jelent. A legfontosabb zatok a Bhanar, a Halalkhor, a Hidzsra, a Kaszbi, a Lalbegi és a Mau. (Bhatty i. m.).

¹⁵ Dr. Ambedkar (1891-1956) a múlt század első felének meghatározó politikai vezetője volt Indiában. Jogászként és politikusként a dálitok felemelésének korai és máig India-szerte tisztelt előharcosa.

¹⁶ Ezek a „további elmaradott helyzetű kasztok” (*Other Backward Castes*, OBC). Ez a kategória a hátrányos helyzetet vizsgáló Mandal-bizottság által 1980-ban közzétett jelentés után került be a köztudatba.

Kasztkérdésekben nem könnyű világosan látni. A nyelvhasználat és a vallási hovatartozás a hosszú angolszász-liberális hatás miatt a közbeszéd gyakori tárgya. Az egyéb identitáscsoportok nyilvántartása már bonyolultabb kérdés. A tízévente tartott országos népszámlálásokon (utoljára 2001-ben volt ilyen) a nyelvről, a vallásról és a dzsátiról egyaránt nyilatkoznak. Mivel a dzsátikon belül elméletileg él az endogámia, ezek az adatok jó közelítéssel a felmenők nemzetiségére vonatkozó adatot is helyettesíthetik. Ennek alapján mondható az, hogy a kasztok száma a kétezeret is meghaladja.

Mára nyilvánvaló azonban, hogy a kasztok rangsora sokkal inkább rituális rangsor, mintsem egyfajta, a modern értelemben vett „előnyös” vagy „hátrányos” helyzetet mérni képes skála. A dzsátik helye a rangsorban sok helyen jól, máshol alig korrelál az iskolázottsággal, a földtulajdonnal vagy a jövedelemmel. Tovább bonyolítja a képet, hogy a gyarmati idők végéig rendszeresen előfordult, hogy az egyes kasztok jobb sorsra jutott részeit egyszerűen egy másik kasztba vagy alkasztba sorolták át.¹⁷

A „rasszok”-ra vonatkozóan ismert adatok szerint a népesség 72%-a indoárja, a dravidák aránya 25%, a mongoloidoké és másoké pedig 3%. Ebből kikövetkeztethető, hogy a megkülönböztetéseknek és elhatárolódásoknak világos vérségi alapjuk nincs. Az emberi génkészlet feltérképezésének lehetőségével kapcsolatosan mégis megkezdődött – a jómódúak körében kifejezetten divatba jött – az egymás között házasodók genetikai sajátosságainak keresése. Ez azonban a köztudat formálódásában még nem játszik szerepet.

Az Európában kialakult viszonyokhoz képes Indiában a nyelvi megosztottság is jelentősebb. Indiának hivatalos nyelvei helyi és uniós szinten is vannak. Az indiai államszövetség a hindit és az angolt tekinti hivatalos nyelvnek. A parlament és a jogalkotás angolul működik. Eközben, míg egymás között angol vagy hindi nyelven tartják a kapcsolatot, a szövetségi államok saját belső működésük során saját nyelvüket is használhatják.

Az XX. század egész politikatörténetén végigvonul az angol nyelv állami és közigazgatási használatának problémája. Angolul minden indiai ért több-kevesebb szót. Kevesen értik azonban az igazi, hivatali szinten használatos nyelvet, és még kevesebben beszélnek azt anyanyelvükként. Mivel a modern fogalmak, a közigazgatás és az üzlet *technicus terminusai* nagy arányban angol szavak, minden indiai nyelvbe angol szavak is keverednek. A beszélt hindi és az indiai angol a gyakorlatban egyfajta kontinuumot alkot, amelynek mentén a két nyelvet csak ideológiai–nyelvtisztasági előfeltevések alapján választhatjuk szét, mesterségesen.

¹⁷ Pradipta Chaudhury: *Does caste indicate deprivation?*; dátum nincs megadva, <http://www.india-seminar.com/2005/549/549%20pradipta%20chaudhury.htm>, a letöltés ideje: 2008. július 4.

Az indiai társadalomban csupán a – közösségi összetartozása miatt – zárt értelmiség¹⁸ és a középosztály olvasnak.¹⁹ Írni pedig csak a hivatali életben jártas vagy nemzetközi hatásoknak intenzívebben kitett indiaiak írnak angolul, így például azok, akik korábban külföldön tanultak. A saját bevallásuk szerint angolul beszélők aránya 3% körül van.²⁰

Az angolhoz való hozzáférés a kivételezett bánásmód, illetve a társadalmi lehetőségek fősodrából való kiszorítás klasszikus eszköze minden volt brit gyarmati országban, így Indiában is. Minden hivatali aktus, a jogi eljárások, az engedélyezések nyelve angol; a banki kölcsönök, a vasút vagy a közúti közlekedés szabályozása is angol nyelven történik. A falusi emberek többsége ezért is idegenkedik a város hivatali világtól, és jogainak jelentős részével nem él. Nem jut államilag támogatott kölcsönhöz, nem pályázhat állami munkára, és nem tesz panaszt jogsértések miatt, noha a hivatalokban elvileg bármilyen nyelven lehet panaszt benyújtani.

Az egykor a szocializmus felé elhajlott Indiában erőteljes kísérlet történt a hindi hivatalos nyelvvé, India közös nyelvété tételére. A hindi politikailag semleges változata a hindusztáni, amely nagyjából a hindi és az urdu nyelv közös, vallásilag semleges, azaz arab és szanszkrit bővüléseitől megfosztott metszete. Valóban a hindusztánt és annak tájnyelvi változatait beszélik Rádzsasztántól Andhra Pradésig, Pandzsábtól a Dekkánig a legtöbben, legalább háromszázmillióan. Ám ennek a nyelvnek a kötelezővé tételében a fenti, hindi övnek nevezett területen kívül élők, mindenekelőtt a dél-indiaiak, az északi elnyomás otromba megnyilvánulását látták. Ezért az angol máig megmaradt a hivatalosság és a *szarkar* (a központi kormányzat) nyelvének. Az alkotmánynak a hindi kötelezővé tételére vonatkozó előírását módosították.

Az alkotmány jegyzéke sorolja fel a többi hivatalos nyelvet, ezek száma jelenleg huszonegy.²¹ Ennek megfelelően nagyjából minden szövetségi állam legfőbb nyelve hivatalos nyelv is egyben. Ezeket a szövetségi államok kormányzata használja, ám az államközi és a szövetségi ügyek vitelében már csak a hindi használatos, vagy pedig, a hindit előnyben nem részesítő többi állam számára, az angol. A jogszolgáltatás ma is teljesen angol nyelvű. Tamil Nádu kísérletét a tamil nyelv bírósági használatára a szövetségi kormány elutasította. A

¹⁸ Az előnyös helyzetű kasztok, különösen az angol nyelvterületen is élt/ott végzett indiaiak és környezetük.

¹⁹ Az értelmiségre tett utalás kapcsán említettekén túl a párszik, a dzsainák, a szikhek, délen – Goában és Keralában – pedig a művelt keresztények.

²⁰ Baldrige, Jason: Linguistic And Social Characteristics Of Indian English. in: Thirumalai, M. S. (szerk.): *Language In India. Strength for Today and Bright Hope for Tomorrow*. Vol. 2. 2002. június-július. <http://www.languageinindia.com/junjul2002/baldridgeindianenglish.html>, a letöltés ideje: 2008. július 5.

²¹ *India*, CIA Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html>, a letöltés ideje: 2008. június 10.

szubkontinensen ma beszélt nyelvjárások és (jegyzékbe vett) törzsi nyelvek száma félezer is lehet.

Az indiai politika- és szellemtörténet fő vonala, némileg hasonlóan a katolicizmusnak és ellenáramlatainak a történetéhez, a brahmanikus hittől szembehelyezkedő újabb és újabb tanok felbukkanása és megszilárdulása. Mivel azonban a hinduizmus minden olyan hitfelfogással szemben toleráns, amely a külsődleges kereteivel (a csoportok endogámiája, az elkülönülés elve) nem ellentétes, ezek mindig viszonylag könnyedén leválhattak a konzervatív hitű közösségtől. Az első ilyen, napjainkig ható leszakadások a buddhizmus és a dzsáinizmus különválásával történtek, Krisztus előtt fél évezreddel, egy forrongó időszakban.²² Hasonló leszakadások formálták át a társadalmat Akbar és Aurangzeb, az erős nagymogulok uralkodása közé eső periódusban is. Az utóbbi időszakból származnak a jelentős hindu irányzatok. Ekkor különült el a szikhizmus, és ekkor jött létre Kabír követőinek az irányzata.

A hinduizmus gyűjtőfogalma a legmodernebb idők terméke. A közös nevezőre hozás politikai érdek. A benne élők számára a hinduizmus ugyanis iskolákra (*szampradája*) oszlik. A sampradája egy nagy *ácsárjának*, azaz egy tanítónak a leírt értelmezése, amelyet követőinek sora utóbb tovább gazdagít. Az elismert, nagy iskolákat szekták (*panthi*) holdudvara veszi körül. Ezek nagy része a védikus alapoktól messzire távolodott, az azoktól való függetlenedés szándékával vagy azok tagadásaként, szinkretikus tanításként keletkezett.

A lelki és a társadalmi élet sok tekintetben szétválaszthatatlan. A nagy iskolák templomokhoz kötődnek és India-szerte elterjedtek. A legnagyobb és a legrégebbinek tartott irányzat a saivismus, amelynek 220 millió hívője van. A többségi vaishnavizmus 580 millió indiaira terjed ki. Mindkét említett irányzat további jelentős iskolákra oszlik. A társadalmi életnek a középpontjában a hithez kötődő közösségi események állnak. A különféle ünnepek átszövik az egész naptárt.²³ Megszervezésükre és lebonyolításukra közösségi szerveződések működnek. Ezek mindig valamelyik nagyobb iskolához vagy szektához tartoznak és egy-egy városrészhez vagy területhez kapcsolódnak. Ez a kapcsolódás egyben az egyes *dzsátnak* megfelelő elkülönüléssel is együtt jár.

²² Más, máig ismert hitújítások közben kivesztek.

²³ Az ilyen célokra természetesen a ceremoniális hindu Vikrám-féle időszámítás van használatban, amely az idők kezdetét a nem-történelmi Vikráma uralkodásától (i.e. 54) számítja és harmincnapos, egy sötét vagy a fogyó hold által uralt, illetve egy világos vagy a növe hold által uralt félhónapból álló hónapokra épül. A naptár alapjait mindenki ismeri, ám csak az erre felkészült bráhmínok tudják a különféle ünnepek és szerencsés időpontok kiszámítására használni. Az ünnepek időpontját a százmilliószámra nyomott olcsó kalendáriumok és falinaptárak hozzák köztudomásra.

A gazdasági nézőpont – Eltérő nagyságrendek

India gazdaságának sokrétűsége az ország – és a gazdaság – egységének rovására nő. Külön üzleti, megélhetési világok hol szimbiózisban, hol egymástól függetlenül léteznek. Az alapminta mégis az egymás mellett létezés. A globális ipar Indiában ma egy sor beékelődött szigetként írható le, és az indiai ipar fejlesztői csak e szigetek számának növekedéséről mernek álmodni. A beékelődött szigetek körül pre-indusztriális tenger hullámszik.

A kontinens üzleti vezérszereplői a nagy üzletházak. Hosszú múltra tekintenek vissza, és mérhetetlen gazdagság felett rendelkeznek. Ma ők a transznacionális behatolás egyedüli esélyes kihívói, miközben maguk is lassan nemzetközi vállalatokká alakulnak át. A mai vállalat-konglomerátumok alapító ősei tipikus hindu pénzkölcsönzőként, esetleg textilipari vagy egyéb, alacsony technologiaigényű szektorban kezdték tevékenységüket. Az alapanyagok és nyerstermékek gyártása a folytonosan növekvő, szinte kielégíthetetlen keresletű Indiában az egész 20. század folyamán jó üzletnek bizonyult számukra, és családi irányítás alatt, szüntelen diverzifikálás révén és hathatós állami segédlettel gyarapodtak. Így váltak nehezen áttekinthető, szövevényes üzleti birodalmakká. A dédapák gyárait az acélt, cementet, gépeket, járműveket ontó nagyipar, majd legújabbán a számítástechnikai és más szolgáltatások nyújtása vagy például a befektetési holding váltotta fel.²⁴

A nemzetközi üzleti tevékenység Indiában újonnan jött, idegen és különálló. A nagy társaságok egyre-másra jelentik be megjelenésüket, jelentős termelőegységek, elosztó-, szolgáltató- és kutatóközpontok létrehozását valahol a szubkontinensen. A jelenleg legtöbb befektetést vonzó terület persze az infokommunikáció. Számos infopark jött létre elsősorban Bangalore és Hyderabad körül, de ugyanígy szaporodik a számuk a Mumbai melletti Púnában és Kolkáta környékén is. De nem csupán az infokommunikációs ágazat említhető. Egyre több gépjármű- és gépgyártó hoz létre termelő egységet Indiában, és a gyógyszergyártó óriások is alapanyaggyártással és a készítményeket fejlesztő-tesztelő központokkal rendezkednek be.

Nagyjából változatlanul, azaz lassan teret veszítve, de jelen van az után még az állami szféra is, az állami ipar és kereskedelem. Ezek őrzik a szocializmusból megmaradt reflexeket. Itt az állások továbbra is kényelmesek és élethosszig tartanak, a vállalat pedig olyan kezdetleges, de megbízható szociális szolgáltatásokat nyújt, amelyek máshol csak komoly

²⁴ A nagymúltú „business house” klasszikussá vált, legtekintélyesebb példája a Tata-csoport. *Famous Indian Entrepreneurs – Famous Indian Businessmen*. Dátum nincs megadva, *I Love India* portál, <http://www.iloveindia.com/indian-heroes/indian-entrepreneurs.html>, a letöltés ideje: 2008. július 4.

pénzért érhetőek el. Az állami vállalatok mindenekelőtt az 1950-es, 1960-as évek modernizálási törekvéseinek termékei. India egy olyan időszakának produktumai, amikor a sratétégiainak számító tevékenységeket mind állami ellenőrzés alatt kívánták tartani. A nehézipar, a vas-, az acél-, a cement-, vagy a nagyüzemi textilgyártás állami vállalatai ma is meghatározóak és a számukra még mindig védett piacon, alacsony termelési hatékonyságuk mellett számos területen továbbra is tudatosan áruhiányt teremtenek.

Az üzlet a kevésbé iskolázott indiai számára a háziiparral és a kiskereskedelemmel egyenlő. A bazár valamelyik sötét hátsó műhelyében települő szövés, a varrás, az ékszerkészítés és más hasonlók mind erős versennyel terhelt tevékenységek, mégis megbízható, bár szerény megélhetést biztosítanak. A kiskereskedelmet az országban mindenütt megtalálható vegyes élelmiszerboltok és a sokféle bódékban, épületszegletekben működő *dabbák*, azaz büfé- vagy kávéházszerűségek jelentik.

A két évszázada tartó iparosodással és a modernizáció minden kísérletével együtt a lakosság 67%-át a falusi agrárgazdaság tartja el.²⁵ A „zöld forradalom” évtizedei alatt a traktorral dolgozó pandzsábi és kasmíri farmerek, illetve a felaprózott földeken, a Gangesz mentén élő parasztok között hatalmas szakadék jött létre. A gazdaságnak ezek a terei javarészt egymás mellett léteznek, a benne résztvevők számára pedig saját helyük erősen determinált. A mobilitás, a gazdasági értelemben vett előbbre jutás jóformán egyetlen útja a jó iskolázottság megszerzése. Annak esélyeit pedig ismét csak a dzsátiba születés és a vagyoni helyzet határozza meg.

Az oktatás maga is hatalmas és burjánzó szabadpiac. Az állami felsőoktatás férőhelyei erősen korlátozottak. A felvételi esély 1:100-hoz alatti. A felsőoktatás berkein belül még mindig kevés a műszaki és a gazdasági képzés. A pedagógusok a felvételekre való előkészítésből (*tuition*) igyekeznek megélhetéshez jutni. Legújabbban eközben már százszámra nyílnak az MBA-t és IT-képzést ígérő magániskolák, egyelőre legtöbbször állami akkreditáció nélkül.

A politikai nézőpont – Pártok és közösségek

India egységét mindenekelőtt az államszövetség politikai egysége testesíti meg. Az indiai államszövetséget három történelmi erőhatás hozta létre. Az első ilyen történelmi erőhatás, még a gyarmati időkben, a felszabadítási harc volt, amelyet Indiában a Kongresszus és a mögötte

álló értelmiség, az ügyvédek és gyárosok elitje vezetett. Az általuk életre hívott erős szervezet – és a vidéket mindenfelé modernizálni törekvő aktivistáinak hálója – fogta össze először a sokféle államalakulatra, felségterületre, a külvilág által csak részlegesen megérintett, távoli térségekre szabdalt szubkontinenst.

A másik nagy erő a versengőnek tekintett muszlim civilizáció ellensúlyozásának kényszere. A brit hatalom visszavonulását követően Pakisztánba távozó különálló muszlim államot hoztak létre, amelyből Banglades (az egykori Kelet-Pakisztán) utóbb kivált. Ugyanakkor, amennyiben képesek lennének egységesen fellépni, maguk az Indián belül szétszórtan élő, mindenütt megtalálható indiai muszlimok is fenyegetést jelenthetnének a hindu dominanciára nézve, mint a hindu többséggel összemérhető erő.

A harmadik, Indiát egységbe kovácsoló erő abból ered, hogy a nemzetközi közösség, vagyis az államok közössége számára a stabilitás elsőrendű fontossággal bír. A mai világrendben az államok közössége bárhol, de különösen a közép-ázsiai válsággóccal határos Dél-Ázsiában, tárt karokkal fogad, legitimál és támogat minden, az alapvető játékszabályokat elfogadó államalakulatot. India pedig mintaszerű formális demokrácia, ezért az egységet belülről veszélyeztető erők nem számíthatnak széleskörű nemzetközi támogatásra. Ez a hatalmi struktúra még a Nemzeti Kongresszus függetlenségi harcának lezárulásával jött létre és Nehrunak, majd utódainak az uralma alatt – mindvégig kongresszusi vezetéssel – szilárdult meg.

Az 1991 előtti Kongresszus egyedülálló, a világon sehol máshol meg nem található, sajátos politikai intézmény volt. Az egész 20. századon átívelő története során a nemzeti függetlenségért folytatott mozgalom kerete volt legegyszerűbb is, majd a modernizáció és a népi felemelkedés motorja, egy időben pedig a diktatórikus és túlcentralizált jegyeket mutató hatalom holdudvara.

A Kongresszus közel egyeduralkodó, hegemonikus pozícióját a fejlődő országok esetében kivételesnek számító, folytonos választói demokrácia keretei között őrizte. Erejét kezdetben az India felemelkedésének biztosításával kapcsolatos ideológiai elkötelezettség, majd a tömegmozgalmi jelleg és az erős szervezettség adta. A függetlenség kivívásakor és az után még sokáig ez volt az egyetlen országos, helyi káderekkel is mindenütt rendelkező politikai szervezet. A sok helyütt vezető szerepet játszó „helyi nagyságokat” nagyságuk gyökereitől függetlenül soraiba vonta, hatalmának növekedése nyomán pedig a központi erőforrások osztogatásával javadalmazta őket.

²⁵ Riel Müller, Anders – Patel, Raj: *Economic Liberalization and Rural Poverty in the 1990s*. Institute for Food and

A szövetségi államok az etnikai szempontból teljesen önkényes brit „elnökségekből” (*presidencies*), újkori osztódással jöttek létre. Jelenleg 28 államot illet meg a saját kormány választásának joga, és hozzájuk még további hét „csatlakozott terület” tartozik. Jelenleg a jelentősebb államok nagy részében kongresszuspárti vezetés van hivatalban. A Kongresszus hosszú politikai dominanciáját végül a politikailag nagykorúvá érett, jobboldali hindu nacionalizmus kezdte ki, és az ellensúlyozza ma is. Az országos erőt az állítólagos kisebbségi, főként muszlim „fenyegetéssel” szemben összegyúrt hindu egység adja. A hagyományosan sokértelmű, számos, egymással egyébként jelentős nézeteltéréseket mutató csoportra oszló „hinduságot” (*hindutvā*) a modern totalitarizmus és a tömegmédiá eszközeivel terelik egyetlen osztatlan táborba.

Valójában, noha az ezer éves közös történelem során sok volt a harc, az atrocitás, az igazságtalanság és a pusztítás, a szubkontinensen idővel mindenütt általánossá vált a különböző vallásúak együttélésének egy többé-kevésbé integrált (egymástól kölcsönösen függő) és kölcsönösen elfogadott formája – különösen a mogul hatalom gyengülésével (Aurangzeb után). A „modern fenyegetés” tudatát ezt követően a Pakisztán létrejötte körül felkorbácsolt indulatok teremtették újra.

A *hindutvā* politikai ereje az úgynevezett „családban” (*szangh parivar*) testesül meg. Az előtérben a Dzsana Párt (Indiai Néppárt, *Bharatiya Janata Party*, BJP) áll, amely azonban vezető kádereit az RSS-ből (Nemzeti Önkéntes Egyesület, *Rashtriya Swayamsevak Sangh*) vette át, eszmei-népi támogatását pedig az ugyancsak az RSS vezetőinek szellemi környezetében fogant Hindu Világkonferenciától (*Vishva Hindu Parishad*, VHP) kapja. Az RSS még a gyarmati időkben, az európai szélsőjobboldal mintájára szervezett, egységes formai és ideológiai kellékekkel dolgozó helyi egyletek hálózata, melyet a Nehru-Gandhi-érában átmenetileg betiltottak. Az RSS tömegbázisát a kis- és külvárosi jómódúak legtöbbször magasabb kasztbeli családjai adják, amelyekből az évtizedek során erős politikai hálózat alakult ki.²⁶ A VHP a BJP-vel és az RSS-el együtt alkotott „család”-nak a kulturális és hitéleti területen működő tagja, és közvetlen politikai szerepet nem vállal.

A pártok kínálata és politikai céljai az átlagos választó számára nyilvánvalóan áttekinthetetlenek. A pártválasztás alapja mindenekelőtt a közösséghez tartozás (tehát a kaszt, a dzsáti, avagy *community*), illetve a hitbéli és a területi vagy származási hovatartozás. A

Development Policy/First. 2004. május. 7-12. o.

²⁶ Az RSS alapegysége a *szangha*: ez egy egységes szabályok alapján az adott helyi vezető (*szangcsalak*) alá rendelve működő csoport. A csoportok a társadalmi szolidaritás, az egyszerűsített hindu rituálék és a modernizált elméletek, valamint a közös testgyakorlás és gondolkodás köré épülnek. pl. Basu, Tapan – Datta, Pradip – Sarkar, Sumit –

képviselők megválasztása, a hivatali posztok elnyeréséhez hasonlóan, jelentős „pénzbeni áldozatot” igényel. A nincstelen tömegek szavazatai olcsón befolyásolhatók, az egyes vallási csoportok vagy kasztok meghatározó szereplőinek jóindulatát pedig hol készpénzzel, hol jövőbeli kedvezések ígéretével lehet megvásárolni. A választás pedig olykor az országosan ismert pártvezető melletti egyszerű szimpátiatüntetés.²⁷

Egyes államokban, így Nyugat-Bengáliában és a déli Keralában hagyományosan meghatározó a baloldal és a baloldali vezetés szerepe. Az indiai szélsőbaloldaliság jelentős múlttal és máig folytonos, újabban ismét növekvő politikai befolyással rendelkezik.²⁸ Az elmúlt években a „naxalita felforgatás” ismét megerősödött, és az elmúlt évek során tizenkét szövetségi államot is elért. Az elemzők felhívják rá a figyelmet, hogy a naxaliták befolyása a liberális kurzus miatt gyorsan fokozódó társadalmi feszültségek jele.

Az indiai politikai életet az utóbbi években érzékeny egyensúly jellemzi. Az RSS–VHP–BJP konglomerátumnak a kormányra kerülése (1999–2004) után ismét kis többségű, a Kongresszus vezette koalíció alakított kormányt. A jelenlegi vezetés a növekedés gyümölcseinek bal- és jobb oldalról is támadott elosztási módját érintő kérdésekkel összefüggésben – a növekvő feszültségek következtében – új támogatókra szorul. A Pakisztánnal még az előző kormány által elindított megbékélési folyamat örökében Manmohan Szingh kabinetje a szikhek, a muszlimok és a korábbi páriák felé orientálódik.

A szorosabb politikai vetélkedés és a növekvő nemzetközi nyitottsággal járó kölcsönös nemzetközi függés közepette a politizálás ugyanakkor ennek dacára is alapvetően elitérdekű marad.

Az indiai politikai élet a központi kormányzat és a szövetségi állam szintjén is máig legfőképpen az elit ügye. Az utolsó évtized mégis, ezzel együtt is, jelentős változásokat hozott. A politikában egyre inkább meghatározó például a kisebb pártok szerepe. A helyi vagy etnikai, illetve vallási alapú szerveződéseknek, illetve a Kongresszus egyeduralmának leáldozása óta politikai öntudatra ébredt csoportoknak a száma egyre nő. Az utolsó választásokon kétszáznál

Sarkar, Tanika – Sen, Sambuddha: *Khaki shorts, saffron flags. Tracts for the times/1*. Orient Longman Limited, 1993. 1–11. o.

²⁷ Ez már két szomorú alkalommal, Indira és Radzsiv Gandhi meggyilkolása esetében is megmutatkozott. Ha nincs ez a hatás, a kongresszusi tömörülések már korábban elveszítették volna domináns helyzetüket.

²⁸ A mozgalom mai nevét a nyugat-bengáli Naxalbari faluról kapta, ahol neomarxisták egy csoportja véres lázadást szított a falu törzsi lakói között a gazdag földbirtokosokkal szemben. Az eszme és a Csaru Madzsumdar vezette mozgalom különösen jól terjedt Kolkáta egyetemi hallgatósága körében, ahol az akciócsoportok az osztályharcot a „megsemmisítési vonal”, azaz az osztályellenségek egyéni likvidálása útján terjesztették ki. A maoista diákok egy időre fegyverrel hatalmukba kerítették Kolkáta egyik vezető egyetemét. Az indiai kommunista párttól levált maoista mozgalom a kolkáti lázadás rendőri erőszakkal történt elfojtása után föld alá kényszerült, Madzsumdar pedig börtönben halt meg. Ezt követően a maoisták támogatása Indiában sokat gyengült, a mozgalom felaprózódott, tagjai elrejtőzni kényszerültek. Chandra, Pratyush: *Singur and the Official Left's Crisis in India*, 2006. december 31.,

is több párt indult, és a többségük egyértelműen egy adott közösségre támaszkodik. A „community” – vagyis a közösség vagy a dzsáti politikailag korrekt változata – mindenfajta érdekérvényesítésben növekvő szerepet játszik. Megmutatkozik ez a falvak ügyeiben, ahol a falvakat irányító *pancsájak*ok, falusi tanácsok támadnak új erőre a szövetségi államok helyi érdekeket tükröző osztódása nyomán.³⁰ Az új, érzékenyebb politikai klímában jelentősen megnőtt az alacsony rituális státuszú vagy kívülálló (nem-hindu) politikusok szerepe is. Az ötven százalék feletti részvételi arány mellett az indiai választások a világon a szavazók legnagyobb tömegét mozgatják meg. A végeredményt ugyanakkor a választási szövetségek bonyolult alkujja határozza meg, s az éppen ezért többnyire nehezen megjósolható.

A szükségszerű kiegészítés: a civilizációs nézőpont

A 2000-es évek elején – különösen, ha az Európai Uniót is ekképp vesszük számításba – az emberiség többsége nagy szövetségi tömörülésekben él. A gazdasági és a nagypolitikai hatalom ezekben az uniókban koncentrálódik. A 21. század első felének kibontakozó trendje pedig Kína, India és Brazília felzárkózása gazdasági és fegyverkezési szempontból. Bárhogyan is osztják meg az említett szereplők egymás között a hatalmat, India a század közepére a világ legnagyobb lélekszámú állama és következképpen minden globális ügynek az egyik meghatározó alakítója lesz.

Demográfiai súlyán túl Indiának és a dominanciája alá vont szubkontinensnek az is fokozott jelentőséget ad, hogy legalább három globális jelentőségű civilizációnak ad otthont. A nagyvilág felé fordulás, a gazdasági nyitás és a nyugatiasodó középosztály gyors meggazdagodása pedig két- vagy háromszázmillió, a nemzetközi nagyvilágba betagozódott, szekularizálódott réteg kialakulását vetíti előre.³¹ A többségi hindu tömegek számára ugyanakkor döntő marad a hovatartozás, amely hagyományosan a falu, a dzsáti és a foglalkozás által meghatározott. A vélt vagy valódi marginalizálódással erősödik a nemzetközi támogatást és a liberális állam gesztusait is élvező muszlim *umma*.³² Végül az állam óriás

<http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?SectionID=66&ItemID=11753>, a letöltés ideje: 2008. július 4.

³⁰ A függetlenség elnyerésekor létezett négy presidency helyett ma 28 szövetségi állam és további 7 szövetségi terület alkotja az indiai államszövetséget. *India*, CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html>, a letöltés ideje 2008. június 10.

³¹ Mazzarella, Willam: *Middle class*. University of Chicago, 2004.

³² A politikailag nyitottabb Indiában a muszlim közösségek újjáélesztéséhez az arab nyelv tanulása, a rossz állapotú mecsetek, a vallási iskolák és a különféle jóléti intézmények finanszírozása, illetve az urdu nyelv restaurációjára irányuló törekvések teremhetnek lehetőséget. Az ezzel párhuzamosan erősödő szunnita propaganda és a fent nevezett intézmények pénzelésének háttérében az Öböl menti és más arab államok bőkezű alapítványai állnak.

testébe zárva továbbra is százmillió nagyságrendben élnek az archaikus társadalmi keretek között létező népek.

Ilyen, egymásba szövődött és összesűrűsödött módon csak itt zsúfolódnak egymásra a civilizációk. Sem a brit birodalom, sem a modernizálási törekvések nem változtattak ezen. Eközben India egyre inkább ráébred a saját erejére. Ez az erő, amely dollárbevételeinek gyors növekedését, illetve a hatalmi aspirációihoz illő fegyverkezést is lehetővé teszi, két olyan, rejtett értéken alapszik, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, ha a globálisan nyitott és látszólag univerzálisan fogyasztásra éhes világ jövőjének forgatókönyveit írjuk. Mind a kettőt a hatalmas méretű társadalom töredezettsége és a befelé fordulásra való hajlama őrizte meg.

Az egyik, gyakorta lenézett érték a közösség jellegzetesen indiai formája, a bazar, a falu vagy a lakónegyed, amelyen belül kiteljesedik az egyén és a család élete. A család és az életmód, akár csak a bolthelyiség vagy az indiai ház, az utcára és a közösségre nyitott. A közösség pedig különállásának hangsúlyozásával optimalizálja a saját életterét. Az ilyen jellegű közösség tompítja, gyengíti a személytelen hatásokat, az országos, vagy globális média behatolásának lehetőségei következképpen alacsonyok maradnak. A például a mecsetben és a bazárban, illetve – a klimatikus viszonyok miatt is – a szabad levegőn, az utcán folyó élet jól véd az elmagányosodástól, és az általa okozott összes nyomorúságtól. Az emberi életnek olyan keretét teremti meg, amelyet egy Nyugatról jött nagyvárosi ember létformájának meghaladásaként keres. Ez az életmód a világ nagy részében rég letűnt korok, az európai középkor városai vagy a télre önmagukba falazott ősi kínai falvak felé mutat vissza. Ezekben az indiai közösségekben az egyén gyorsan, tömegesen és hatékonyan ma sem befolyásolható.

Szintén a múltban gyökerezik egy másik, ugyancsak gyakorta lebecsült érték, a primitív technológia elterjedt alkalmazása. A humán technológiák fölfalják és élhetetlenné teszik az életteret, a ma még megengedhető energiahordozók egyre fokozzák az energiaéhséget, az eleven munkaerő pedig egyre nagyobb mértékben válhat feleslegessé. Mindennek következtében Indiában a jövő logikus útja a technológiának a mainál szelektívebb használata. Ha annyira sok az ember, minden másban pedig viszonylagos hiány mutatkozik, ez az ésszerű megoldás. Az indiai szubkontinens már a múlt században alacsony technológiai szintű termelésre rendezkedett be. A kevés eszközzel, kevés tőkével, sok emberi ügyességgel és leleményességgel tömegméretekben megoldott feladatokat itt minden területen megtaláljuk. Még ma is zömmel alacsony technológiákra épül a falunak – tehát az egész társadalom többségének életteret adó közegnek – a működése, a kiskereskedelem, a kézmű- és a textilipar,

Sikand, Yoginder: *Islam, Madrasas And Cultural 'Arabisation': Insights From India*, 2006. július 31.

illetve országszerte az olyan kézimunka, mint például a mosás, a főzés vagy a földmunka és az anyagmozgatás nagy része.

A mai indiai értelmiség jelentős része még kettős nevelést kapott. A pozitívizmusban, a modernitásban, az előrehaladásban való hiten alapuló nevelkedés hatása a hindu világbölcselettel keveredve van jelen a köztudatban. Az utóbbi által sugallt világszemlélet azonban a körbenjárás világszemlélete. Ami létrejött, felvirágzott és elbízta magát, elpusztul, és a következő korszaknak vagy létezőnek adja át a helyét. A fejlődés nem alaptörvény, az idő nem gyorsul, a tér nem szűkül. Az ember akkor okos, ha elfogadja, hogy újra és újra vissza kell majd térnie az elkerülhetetlen régihez.

Konklúzió

Indiának két, egymásnak ellentmondó interpretációját kínálja a róla folyó diskurzus. Az egyik ezek közül a nyílt gazdaság növekedése, a liberalizálódás, a globális értékrendet elfogadó fogyasztói középosztály létrejötte és gyors megerősödése felől közelít. Ennek az értelmezésnek egy politikailag és gazdaságilag egységesnek feltételezett, „egybenyitott” Indiára van szüksége.

Indiának ez a világra nyílt része kétségtelenül létezik, és uralja, ám nem határozza meg a szubkontinens társadalmi életét. Azt mindenekelőtt továbbra is a töredezettség, a párhuzamosságok, az egymás mellett, egymástól elkülönülő életmódok és közösségi berendezkedések sokasága jellemzi. Ezek a távolabbi múltban gyökereznek, és, ha elfogadjuk a ciklikus változások szemléletét, feltehetően megmaradnak a jövőben is.

A fragmentáción, a társadalmi és a gazdasági széttagoltságon alapuló berendezkedés pedig zavarbaejtően versenyképesnek mutatkozik az erőforrás-, anyag- és energiazabáló globális termelési móddal. Az adottságaival jól sáfárkodó indiai világ a nagy, nyitott, globális világnak ragyogó alternatívája lehet a talán nem is túl távoli jövőben.

<http://www.countercurrents.org/comm-sikand310706.htm>, a letöltés ideje: 2008. július 4.